

Бездітко О.Є.

кандидат економічних наук, асистент,
Житомирський національний агроекологічний університет

Bezditko Olena

Zhytomyr National Agroecological University

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У статті акцентовано на страхуванні як одному з управлінських інструментів попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу. Розглянуто переваги та недоліки страхових продуктів, представлених на ринку аграрного страхування України. Проаналізовано стан сільськогосподарського страхування господарств України за 2013-2017 рр. Побудовано структуру страхового портфеля за 2015-2017 рр. Визначено, що портфель страхових компаній України включає страхові платежі із щорічного страхування посівів і врожаю таких сільськогосподарських культур, як озима пшениця, озимий ріпак, озиме жито, соя та ін. Проведено соціологічне опитування менеджерів і фахівців сільськогосподарських підприємств. Установлено, що суб'єкти сільськогосподарського виробництва недостатньою мірою використовують в управлінні ризиками страхування в силу різних причин. Доведено, що ринок агрострахування демонструє тенденцію до повільного скорочення.

Ключові слова: страхування, сільськогосподарське виробництво, погодний ризик, природно-кліматичні чинники, управління ризиками.

Постановка проблеми. Ризик є невід'ємною частиною економічного життя, і проігнорувати його неможливо в процесі сільськогосподарської діяльності, оскільки це значно знизить конкурентоспроможність підприємства, потенціал його життєздатності в умовах мінливого зовнішнього середовища, яке постійно породжує ризикові ситуації. Сільське господарство – одна з найбільш ризикованих галузей економіки, оскільки щорічний відтворювальний процес у ній пов'язаний із природно-кліматичними чинниками. Найбільш ефективним методом управління ризиками є страхування, застосування якого дасть змогу сільськогосподарським товаровиробникам відшкодувати збитки, спричинені природно-кліматичними чинниками, та забезпечити фінансову стійкість підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління ризиками та страхування врожаїв займаються відомі вчені у наукових працях таких вітчизняних учених, як О.Є. Гудзь, С.А. Навроцький, М.Я. Дем'яненко, В.Д. Базилевич та ін. Попри досить усебічне теоретичне і методологічне опрацювання проблеми, залишаються недостатньо дослідженими питання формування механізму управління ризиками на рівні суб'єктів господарювання та створення сприятливих макроекономічних передумов для агрострахування.

Формулювання цілей статті. Пропонована стаття має на меті акцентувати на необхідності агрострахування як основного інструменту попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Функціонування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробни-

ків залежить від погодних коливань упродовж усього виробничого циклу, починаючи із сівби і закінчуючи збиранням урожаю; також діяльність аграріїв ускладнюється впливом різного роду ризиків. Чинник погодного ризику є одним із найменш передбачуваних, отже, найбільше загрожує стабільності виробництва.

Зважаючи на те, що у структурі сільського господарства України важливу роль відіграє рослинництво, а також на високу вразливість даної галузі по відношенню до широкого спектру загроз, одним із важелів попередження та усунення ризиків суб'єктів аграрного бізнесу має бути страхування.

Як зазначає С.М. Ілляшенко, страхування – метод зниження ризику шляхом перетворення випадкових збитків у відносно невеликі постійні або разові витрати [2, с. 88]. Перелік ризиків, які можуть негативно вплинути на фінансові результати будь-якої діяльності, досить широкий і не завжди прогнозований, тому в сучасних умовах страхування стає універсальним засобом захисту майнових інтересів підприємств.

Страхування передбачає, що страховик за відповідні кошти (страховий внесок чи страхова премія) зобов'язується сплатити іншій стороні (страхувальнику) обумовлену страховим контрактом грошову суму, якщо страхувальник зазнає збитків чи втрат [4, с. 79].

Ринок страхування є складником ринку фінансових послуг. Його розвиток відбувається в умовах державного регулювання. Особливо це стосується надання страхових послуг аграрному сектору економіки. Ліцензії на страхування сільськогосподарських ризиків мають понад 140 страхових компаній, однак у цьому сегменті

страхової діяльності фактично працюють не більше 15 компаній. Це зумовлено низькою зацікавленістю страховальників в обслуговуванні аграрного сектору.

Частка шести страхових компаній («Оранта», «Брокбізнес», «Універсальна», «АСКА», «Інго-Україна» і «ТАС») формують приблизно 55% агроризикового портфеля. Перелічені компанії мають у своєму арсеналі різноманітні страхові продукти, які спрямовані, головним чином, на страхування стратегічних польових культур (пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшнику, жита і цукрових буряків). Основними категоріями страхових продуктів є страхування затрат, урожаю і прибутку. Разом із ними страховий ринок пропонує такі страхові продукти, як комплексне (мультиризикове) страхування, індекс урожайності, страхування від кількох (групи) ризиків, вибрані ризики, страхування від одного конкретного ризику та індекс погоди. Переваги та недоліки страхових продуктів на ринку аграрного страхування представлено в табл. 1.

Страхування окремих ризиків здійснюється щодо польових культур, зокрема озимих – від повної загибелі (зимовий період) і страхування озимих культур від часткової або повної загибелі (зимовий період). Здійснюється також страхування озимих культур протягом повного виробничого циклу. Перевагами є визначення розміру збитків за кожним окремим полем та страхування стратегічно важливих культур на весняно-літній період, коли досить імовірні різноманітні загрози: засухи, суховії, зливи, град тощо.

Страхування від одного конкретного ризику передбачає захист лише від вибраного ризику, тоді як культури можуть загинути від іншого негативного впливу. Збиток легко визначити, а виплата здійснюється у стислий термін.

Перевагами страхування за індексом урожайності є невисока вартість, прозорість, проста процедура визначення збитків. Недоліком цього типу страхування є те, що воно гарантує захист лише від вибраних ризиків і, що найголовніше, є можливість недоодержання врожаю через точкові ризики, які не впливають на стан культур у всьому районі (град, буря, вогонь).

Мультиризикове (комплексне) страхування надається на весь цикл виробництва і на весь масив вирощуваних культур, а не на окремі поля, зумовлює досить складну процедуру визначення збитків (актуарність). Це найдорожчий вид страхування. На практиці страхову вартість установлюють двома способами: на рівні витрат або за вартістю майбутнього врожаю. Виплату збитків здійснюють у тому разі, коли загальна врожайність зменшується не в межах окремих полів, а по господарству в цілому. Незважаючи на необхідність стандартизації даного страхового продукту, його використання дає змогу стабілізувати дохід господарства за окремою культурою.

Індекс погоди визначається на основі обчислення відхилень температур та опадів від їх середнього багаторічного рівня [3, с. 108]. Особливо важливим є його визначення і моніторинг на різних фенологічних стадіях розвитку сільськогосподарських культур. Ураховуючи широкомасштабну дію зміни індексу погоди, для окремих ризиків він не визначається.

В Україні на сучасному етапі не застосовується страхування ризиків сільськогосподарських підприємств за індексом погоди. Недостатньо розвинутими є системи моніторингу агрометеорологічних показників та інформаційного і консультативного забезпечення суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У країні нарахову-

Таблиця 1

Переваги та недоліки страхових продуктів, представлених на ринку аграрного страхування

Страховий продукт	Переваги	Недоліки
1. Страхування від кількох (групи), вибрані ризиків	– відносно недорогий продукт; – збитки визначаються по кожному окремому полю; – страхування стратегічно важливих культур	– страхуються ризики з низькою ймовірністю настання; – не субсидуються державою; – низький рівень страхового покриття
2. Страхування від одного конкретного ризику	– відносно недорогий продукт; – можливість застрахувати лише окремі поля, а не весь масив культури; – збитки визначаються по кожному окремому полю.	– захист надається лише від одного ризику, тоді як культура може загинути від іншого ризику; – не субсидуються державою
3. Страхування за індексом урожайності	– прозорість; – невисока вартість; – проста процедура визначення збитків	– гарантує захист лише від вибраних ризиків; – недоодержання врожаю через точкові ризики; – повільне здійснення виплат
4. Мультиризикове (комплексне страхування)	– захист від повного спектру ризиків; – субсидуються державою*; – страховий захист надається на весь цикл виробництва	– висока вартість; – складна процедура визначення збитків; – страхується весь масив культури, окремі поля на страхування не приймаються
5. Страхування за індексом погоди	– визначення реального рівня втрати врожаю; – швидкість виплати	– непрозорість вартості врожаю; – малий спектр ризиків; – не субсидуються державою

* У 2013-2017 рр. державне субсидування сільськогосподарських підприємств України не здійснювалося.

Джерело: власні дослідження

ється 187 погодних станцій, 149 з яких проводять агрометеорологічні спостереження, та незначна кількість агрометеопостів. Хоча в Україні страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі індексу погоди було б перспективним через високий вплив погодних умов на врожайність основних культур.

Комплексне страхування здійснюється стосовно таких показників, як загальні витрати на виробництво того чи іншого виду сільськогосподарської продукції, її очікуваної вартості та очікуваного доходу (прибутку) від продажу.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [5] передбачає компенсацію сільськогосподарським товаровиробникам 50% страхового платежу – за мультиризиковим та індексним страхуванням та 50% франшизи – у разі настання страхового випадку.

Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств передбачає, з одного боку, повне або часткове відшкодування втрати врожаю через несприятливі погодні умови, а з іншого – поліпшення фінансового становища підприємств і зміцнення їхньої кредитоспроможності.

Страхування як інструмент попередження ризиків та стабілізації виробництва аграрних підприємств забезпечує відшкодування втрат унаслідок несприятливих подій, настання яких не можна передбачити у часі та просторі. Законом України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 09.02.12 передбачено страхування врожаю сільськогосподарських культур.

Згідно зі ст. 4 даного документа, застрахувати свій урожай мають право виробники сільськогосподарської продукції всіх форм власності [6].

Застрахувавши врожай, аграрні товаровиробники можуть виконати свою виробничу програму, змінивши недоотриману частку прибутку страховим відшкодуванням.

До переваг агрострахування належать: 1) більш ефективно порівняно з традиційними видами державної підтримки спрямування допомоги до сільгосптоваровиробників; 2) стимулюючий вплив на вдосконалення технологій виробництва у рослинництві на рівні господарств; 3) зміцнення довіри кредиторів, фінансові ресурси яких є необхідною передумовою розширення сільськогосподарського виробництва; 4) забезпечення стабільного фінансового стану сільськогосподарських підприємств у довгостроковій перспективі; 5) здатність виступати каталізатором інших ініціатив з управління ризиками у сільському господарстві.

Для того щоб можна було повною мірою реалізувати всі його переваги, агрострахування вимагає постійних зусиль від усіх зацікавлених сторін: держави, страхових компаній та сільгосптоваровиробників.

Портфель страхових компаній (рис. 1) включає страхові платежі із щорічного страхування посівів і врожаю таких сільськогосподарських культур, як озима пшениця (75% – у 2015 р., 10% – у 2016 р. та 39% – у 2017 р.), озимий ріпак (8% – 2015 р., 4% – 2016 р., 59% – 2017 р.), озиме жито (1% – 2015 р., 2% – 2017 р.), соя (70% – у 2016 р.) та ін.

Рис. 1. Структура страхового портфеля агрострахування

Джерело: побудовано на основі [7]

Дослідженням встановлено, що аграрне страхування досить успішно розвивалося в Україні в 2013–2014 рр. Обсяги сільськогосподарського страхування відображає табл. 2.

Кількість договорів страхування за період із 2013 по 2017 р. знизилася з 1 722 до 957, тобто у 0,6 рази, застрахована площа сільськогосподарських культур – у 0,8 рази. Загальна страхова сума за договорами страхування сільськогосподарських культур, що були укладені в 2013 р., становила 4 394 млн. грн., у 2014 р. відбулося зниження до 3 055 млн. грн., у 2015 р. бачимо незначне підвищення, 2016 р. є рекордним – страхова сума становила 6 240 млн. грн., а в 2017 р. – 5 933 млн. грн., що більше у 1,4 рази, ніж у 2013 р.

Ринок агрострахування демонструє тенденцію до повільного скорочення. Але страхова сума, у межах якої страховик, відповідно до умов страхування, зобов'язаний провести виплату, збільшилася. Це пов'язано з тим, що зросли страхові премії. Тому побудова надійної системи аграрного страхування стала б міцною опорою для розвитку сільського господарства країни.

Основними сільськогосподарськими культурами, які підлягають страхуванню у господарствах України, є пшениця, жито, ріпак, соя, соняшник, кукурудза. Основними тенденціями у сільськогосподарському страхуванні, характерними для періоду 2013–2017 рр., були такі:

– розширився набір сільськогосподарських культур, які підлягають страхуванню;

– зменшилася у 0,6 рази застрахована площа сільськогосподарських культур;

– зменшилася чисельність суб'єктів страхування.

У процесі соціологічного опитування встановлено, що сільськогосподарське страхування практикують 36,5% суб'єктів із сукупної вибірки, у т. ч. 7,9% страхують посіви ріпаку, 4,8% – соняшнику (табл. 3).

Не страхують сільськогосподарські ризики 63,55% опитаних респондентів, із них: 30,2% – через брак коштів, 11,1% – не вбачають сенсу у страхуванні, 22,2% – з інших причин.

За умов розширення ринку агрострахування та підвищення його доступності для сільськогосподарських суб'єктів господарювання опитані респонденти пріоритетними вважають страхування посівів та майбутнього врожаю (близько 40%), страхування сільськогосподарської техніки (20%), а близько 10% опитаних – страхування майна (рис. 2).

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що суб'єкти сільськогосподарського виробництва недостатньо мірою використовують в управлінні ризиками страхування в силу різних причин. Основною з них є відсутність достатніх фінансових ресурсів підприємств, дороговизна страхування та вузький набір страхових продуктів.

Переважає більшість сільськогосподарських товаровиробників не здійснює превентивного управління ризиками шляхом страхування через брак коштів. Підставою для прийняття рішення щодо страхування має бути оцінка рівня страхового ризику сільськогосподарських товаровиробників. Вона передбачає аналіз усіх

Таблиця 2

Стан сільськогосподарського страхування господарств України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. до 2013 р., рази
	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість договорів, одиниць	1722	1392	1062	793	957	<0,6
Застрахована площа сільськогосподарських культур, тис. га	869	732	689	700	657	<0,8
Страхова сума, млн. грн.	4394	3055	3969	6240	5933	>1,4

Джерело: розраховано на основі [7]

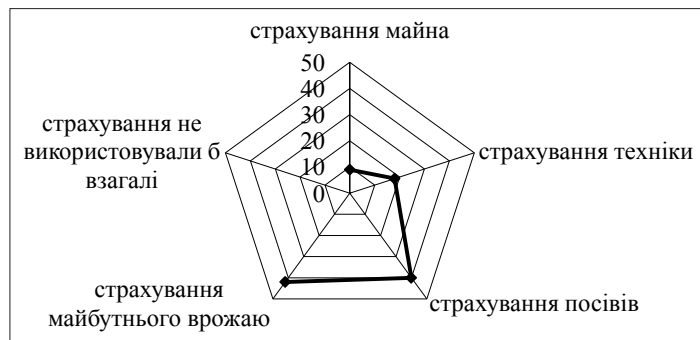
Таблиця 3

Стан використання страхування сільськогосподарськими підприємствами і причини його ігнорування, % до загальної чисельності респондентів

Участь у страхуванні	Сума коштів, яку готові витратити на страхування основних ризиків сільськогосподарські підприємства				У цілому по сукупності
	до 5 тис. грн	від 5 до 20 тис. грн.	більше 20 тис. грн.	за потребою	
1. Страхуються:					
Зернові	11,1	15,9	9,5	0,0	36,5
ріпак	1,6	3,2	3,2	–	7,9
соняшник	3,2	0,0	1,6	0,0	4,8
2. Не страхуються:					
не вбачають сенсу	7,9	1,6	–	1,6	11,1
через брак коштів	14,3	11,1	–	4,8	30,2
з інших причин	7,9	12,7	1,6	–	22,2
У цілому по сукупності	42,9	41,3	9,5	6,3	100,0

Джерело: власні дослідження

Рис. 2. Напрями страхування, які використовували б підприємства за умови розвинутого страхового ринку, % до загальної чисельності респондентів

Джерело: власні дослідження

ризикових обставин, що характеризують показники ризику. Рівень ризику визначається як добуток імовірності виникнення того чи іншого ризику на розмір

можливих фінансових утрат за даним роком. Таке завдання під силу лише підприємствам, які мають у своєму штаті ризик-менеджера або звертаються за послугами консалтингових служб.

За цих умов перспективним напрямом сільськогосподарського страхування є створення спеціальних фондів за рахунок внесків сільськогосподарських виробників для відшкодування збитків, спричинених природно-кліматичними та іншими ризиками, а також формування на підприємствах системи ризик-менеджменту.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що сільськогосподарські підприємства України характеризуються досить складним становищем і високою ризиковістю діяльності, тому для забезпечення стабільності та підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських суб'єктів господарювання необхідно здійснювати попередження ризиків шляхом агрострахування.

Список літератури:

1. Дема Д.І., Віленчук О.М., Дем'янюк І.В. Страхові послуги : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2017. 526 с.
2. Ілляшенко С.М. Економічний ризик : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
3. Лайко П.А., Пушак С.Д. Страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2010. 318 с.
4. Покропивний С.Ф., Соболев С.М., Швиданенко Г.О. Бізнес-план – технологія розробки та обґрунтування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1998. 208 с.
5. Про державну підтримку сільськогосподарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1877-15> (дата звернення: 20.03.2019).
6. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09 лютого 2012 р. № 4391-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення: 20.03.2019).
7. Ринки агрострахування України у 2013-2017 андерайтинговому році: URL: <http://agroinsurance.com> (дата звернення: 20.03.2019).

АГРОСТРАХОВАНИЕ КАК ОСНОВНОЙ ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

В статье акцентировано внимание на страховании как одному из управленческих инструментов предупреждения и устранения рисков субъектов аграрного бизнеса. Рассмотрены преимущества и недостатки страховых продуктов, представленных на рынке аграрного страхования Украины. Проанализировано состояние сельскохозяйственного страхования хозяйств Украины за 2013-2017 гг. Построена структура страхового портфеля за 2015-2017 гг. Определено, что портфель страховых компаний Украины включает страховые платежи по ежегодному страхованию посевов и урожая таких сельскохозяйственных культур, как озимая пшеница, озимый рапс, озимая рожь, соя и другие. Проведен социологический опрос менеджеров и специалистов сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что субъекты сельскохозяйственного производства в недостаточной степени используют в управлении рисками страхование в силу различных причин. Доказано, что рынок агрострахования демонстрирует тенденцию к медленному сокращению.

Ключевые слова: страхование, сельскохозяйственное производство, погодный риск, природно-климатические факторы, управление рисками.

AGRICULTURAL INSURANCE AS A MAIN TOOL FOR RISK MANAGEMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Insurance as one of the management tools for preventing and eliminating risks of agricultural business entities is emphasized in the article. Benefits and drawbacks of insurance products available at the agricultural insurance market are considered. The state of agricultural insurance of enterprises in Ukraine over the period 2013-2017 is analysed. The structure of insurance portfolio is built for 2015-2017. It is established that portfolio of Ukrainian insurance companies includes insurance payments for annual insurance of seeds and yield of such agricultural crops as winter wheat, winter rape, winter rye, soybeans and others. The established benefits of agricultural insurance include: 1) more effective allocation of aid for agricultural commodity producers if compared with traditional types of state support; 2) stimulating influence on the improvement of production technologies in plant production at the level of agricultural enterprises; 3) fortification of confidence of loan providers, whose financial resources are a necessary prerequisite for the expansion of agricultural production; 4) ensuring a stable financial condition of agricultural enterprises in the long term; 5) ability to act as an accelerator of other initiatives related to risk management in agriculture. The main trends in agricultural insurance characteristic of 2013-2017 are determined. Sociological survey was conducted among managers and specialists of agricultural enterprises. It was established that entities engaged in agricultural production insufficiently use insurance in risk management due to various reasons. It is determined that creation of special funds is a promising direction in agricultural insurance. Such funds can be created with the use of contributions from agricultural producers for recovery of losses caused by natural-climatic and other risks and also for the formation of risk management system at enterprises. It is proved that the agricultural insurance market tends to decrease slowly.

Key words: insurance, agricultural production, weather risk, natural and climatic factors, risk management.